

ANU LAMP

**Johannes Aavik. Keeleuuenduse
lõpmattu kurv**

„Loomingu Raamatukogu kuldsari“
SA Kultuurileht

Redigeeritud ja täiendatud trükk väljaandest:

Johannes Aavik. „Keeleuuenduse lõpmatu kurv. Anu Lambi teatritekst“
Loomingu Raamatukogu, 2006, nr 35
Toimetanud Anu Saluäär

Korrektuuri lugenud Triinu Tamm
Kujundanud Maris Kaskmann

© Tekst. Anu Lamp ja Loomingu Raamatukogu, 2026
© Lisad: EMTA 22. lennu üliõpilased ja Loomingu Raamatukogu, 2026
© Kaanefoto. Ken Mürk/ERR, 2025, Scanpix

Trükkinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 2674-4678 (trükis)
ISSN 2674-4686 (epub)
ISBN 978-9916-755-78-5 (trükis)
ISBN 978-9916-755-79-2 (epub)

SAATESÕNA 2006. AASTA VÄLJAANDELE

See on tekst, mille alusel sündis Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Kõrgema lavakunstikooli 22. lennu lavakava „Keeleuuenduse lõp-mattu kurv“.

Teatrikooli viimasel kursusel on lavakõne küll õppekavas, aga eksamit selles aines enam pole, ja see annab õppejõule suurema vabaduse oma äranägemise järgi õppekava kujundada. Mind ennast huvitas Aavik, teadsin, et ma suurt midagi ei tea, tahtsin rahulikult ja põhjalikult kõike ta kirjutatut lugeda. Selleks oli aega vaja. Õpetajana tahtsin, et üliõpilased läheksid raamatukokku, et nad ise uuriksid ja avastaksid. Nii otsustasin koolitöö ja omaenda huvi ühendada. Kõigepealt kirjutasin Eesti Rahvusraamatukogus kolm ja pool tundi Aaviku kartoteegist tellimissedeleid välja. Kandsin sedeleile praktiliselt kogu olemasoleva materjali. Siis jaotasime selle teemade kaupa üliõpilaste vahel laiali. Et sügisesed erialatunnid jäid ära, anti meile lavakõnetunde juurde. Üliõpilased tegid loetu põhjal ettekandeid, meil oli palju aega, ülesastumise kohustust polnud, ükski tähtaeg ei kummitanud.

Üks materjal viis teiseni – keele, luule ja rahvusküsimuste juurest jõudsimeni nimede eestistamiseni ja gümnaasiumiõpilaste võistluskirjanditeni Eesti iseseisvuse teemal. Koolide peainspektorina analüüsis Aavik talle omase põhjalikkusega 1935. aastal ajakirjas Eesti Kool üleriigilise kirjandivõistluse võidutöid teemal „Milleks kohustab Eesti riiklik iseseisvus meie noorsugu?“. Kolm parimat avaldati ajakirjas. Lugesime need tunnis ette. Tekkis kummaline vaikus. Praegu selliseid kirjandeid ette ei kujutaks. Piinlik hakkas tollaste noorte inimeste ees, et nüüd on meie teema: kas me sellist Eestit tahtsime?

Aaviku uurimisega paralleelselt tegelesime keelelise omaloominguga: üliõpilased leiutasid praegustele anglitsismidele uusi eesti-keelseid vasteid, rakendasid instruktiivi, kirjutasid Aavikust inspireeritult luuletusi jne.

Oli selline kuldne Boldino-sügis.

Materjali kaevudes sain ühel hetkel aru, et oleme nii palju teada saanud, et peaksime seda jagama noorema kursuse tudengitega. Meil küll polnud kohustust üles astuda, aga noorte pärast otsustasin seda teha. Siis pörkasin küsimusele, kuidas kogu seda läbitöötatud materjali

esitamiskõlblikuks vormida. See küsimus painas ja painas, kuni üks üliõpilane tuli tundi 1912. aastal „Noor-Eesti“ IV albumis avaldatud artikliga „Tuleviku Eesti-keel“, mida ma ise veel polnud lugenud. Olin üliõnnelik. See oli kirgliku müügimehe programmiline tegevusjuhised barrikaadidele kutsuvas jõuliselt lennukas stiilis. See artikkel sai meie kava aluseks. Ja sealt lähtus ka napp lavakujundus – nihkes tasapinnaga barrikaade meenutavad poodiumid.

Kirjutasin Aaviku tegevusjuhise lahti, lükkisin teemade kaupa erinevais raamatuis ja artiklis oleva materjali kokku, püüdes säilitada Aaviku stiili. See kõik osutus üllatavalt aegavõtvaks. Näiteks *no*-genitiivi lõiku kirjutasin kolm päeva. Olime tunnis *no*-genitiivi käsitledes järginud Aaviku üleskutset: „Pythagor järgmist selget ja täpset lyhikest lauset väljendada ilma *no*’ta“ ja korraldanud võistluse lausele: „Eemalt paistsid äärjooned no vanaaegne ja poolvarisend loss, yksik ja õudne ses ymbruses.“ Selgituse ja selguse huvides lisasin *no*-lõiku üliõpilaste välja pakutud ilma *no*’ta lauseid.

Erinevatel aegadel kirjutatud artiklis ja raamatuis on Aaviku keelekasutus erinev, vastavalt sellele, kui kaugel ta parajasti oma uuendustepanekuis oli. Otsustasime mitte muuta kava alguses varasemais artiklis esinevaid *nud*-konstruktsioone, *ada*-lõpulisid infinitiive jm, mida tähelepanelik lugeja ilmselt märkab, vaid võtta printsiibiks, et ühtlustame Aaviku erinevate aastate keelekasutuse alles siis, kui oleme vastse uuendustepaneku laval esitanud. Seda põhimõtet arvestades püüdsin igas järgnevas lõigus äsja välja pakutud uuendust kohe ka kasutada, mõningaid lauseid selleks ümber sõnastades, et keele muutumine oleks selgelt adutav.

Alguses esinev lõik eesti keele toonasest, Aaviku-eelsest seisust, mis kubises germanismidest ja russitsismidest, lohisevatest illatiividest ja puuduvast *i*-mitmusest, on Aaviku erinevaist kirjutisist kokku kogutud näited. See kõlas üliõpilaste kiirkõnelises esituses lindilt. Publiku tähelepanu köitmiseks ja samas keelelise kaose tekitamise huvides suisa kaks korda järjest.

Meie kava koosnes kahest osast: Aaviku keeleuuendus ja noorte omalooming. Omaloominguliste palade sissejuhatuseks kasutasime tsitaate Aavikult endalt, et kava esimest, informatsioonirikast poolt kuulaja teadvuses kinnistada. Mõningad palad teisest osast on avaldatud ka selles kogumikus.

Kava ette valmistades jõudsime meie Aaviku-uuri ja Helgi Vihma juurde. Tema käest saime harukordse Aaviku-intervjuu lindi. Kava esimene pool lõppes Aaviku enda häälega. Lootusrikkad sõnad noorest tuletungla-ülevõtjast, mis praegu on trükitud tagakaanele, kõlasid Aaviku enda suust. Kava teine pool lõppes samuti Aaviku sõnadega ühe üliõpilase suu läbi raamatust „Puudused uuemas eesti luules“: „Ainult üks asi on suurem kui kunst. See on elu ise. Kaob elu, kaob ka kunst.“

Koolis esinesime jaanuari keskel. Meie ülesastumist väisasid kolme teatri peanäitejuhid, kes kõik leidsid, et selle kavaga tuleb kooliseinte vahelt välja tulla. Nii jõudsime NO-teatrisse.

Ja lõpetuseks veel üks Aaviku vaimuka ja ootamatu stiili näide. Oma „Keelelise käsiraamatu“ lõpus ütleb ta lisandusi ja õiendusi esitades järsku ilma ühegi kommentaarita: „Lyhenduses Ll tuleb mõelda o keskele ja veel üks l lõppu.“